

ДОСЛІДЖЕННЯ З ПИТАНЬ КНИЖКОВОГО МИСТЕЦТВА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ» (1923—1930)

Здійснено огляд публікацій з питань книжкового мистецтва, розміщених на сторінках часопису «Бібліологічні вісті» (1923—1930).

Ключові слова: образотворче мистецтво, мистецтво книги, часопис «Бібліологічні вісті».

Осуществлён обзор публикаций по вопросам искусства книги, опубликованных на страницах журнала «Библиологические вести» (1923—1930).

Ключевые слова: изобразительное искусство, книжное искусство, журнал «Библиологические вести».

The review of publications on questions of book art, placed on the pages of magazine «Bibliological news» (1923—1930), is carried out.

Key words: fine art, book art, magazine «Bibliological news».

Сучасний розвиток української культури передбачає введення до наукового обігу забутих чи прихованих сторінок історії, переоцінку відомих знань для побудови нової концепції розвитку книгознавчої науки, що ґрунтується на здобутках попередніх поколінь.

Недостатність розробки проблем теорії та історії книгознавства пов'язана з відсутністю в Україні науково-книгознавчого періодичного видання, яким свого часу був часопис «Бібліологічні вісті», що в 1923–1930 рр. публікував Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК). Звернення до традицій видавничої діяльності УНІКу, зокрема видання вищезазначеного журналу, є актуальним в умовах сучасного розвитку книгознавства. За вісім років свого існування журнал видав друком численні статті з питань бібліотечної справи, бібліографії, історії української книги, книговидавничої справи, книжкової торгівлі, розвитку періодики. У зв'язку з незначною кількістю комплектів часопису, «що став бібліографічною рідкістю» [2, с. 12], існує необхідність ознайомити сучасних дослідників історії та мистецтва книги з матеріалами з питань образотворчого мистецтва, що містяться на сторінках «Бібліологічних вістей».

Мета — висвітлення змісту публікацій часопису «Бібліологічні вісті» з питань мистецтва книги та його ролі в розвитку українського книгознавства й мистецтвознавства.

Досліджувану проблему у своїх публікаціях частково розглянули С. Білокінь [2], Я. Дашкевич [5], О. Загуменна [6], Н. Зелінська [3], Я. Ісаєвич [7], Г. І. Ковальчук [9—11], С. П. Костюк [12],

М. А. Низовий [13], Н. Г. Солонська [18—20], М. Шатрова [23] та ін.

Джерелом дослідження став бібліографічний покажчик змісту журналу «Бібліологічні вісті» (1923—1930)» [2].

У вступній статті С. Білоконя ««Бібліологічні вісті»: місце в культурі» охарактеризовано історичні передумови заснування й умови функціонування часопису в реаліях тогочасних політичних подій. Учений справедливо зазначає: ««Бібліологічні вісті» йшли одверто урозріз з усім, що діялося під «зорею Кремля»» [2, с. 8]. Цей висновок підтверджують публікації журналу з питань образотворчого мистецтва, в яких досліджувалася творчість українських митців.

На сторінках часопису українські книгознавці та мистецтвознавці достатньо часто аналізують проблеми мистецтва книги. Автори цих статей ще до виходу енциклопедичного видання «Книга» (1999 р.) визначили важливість таких публікацій. Адже «мистецтво книги — це синтетичне просторове мистецтво, що формує книгу як цілісний художньо визначений предмет, наділений, поряд з функціональними і технічними якостями, тісно з ними пов'язаною об'єктивністю» [8, с. 251].

Оформлення обкладинки журналу свідчить про високу видавничу й художню культуру редакторів. «Усього на обкладинках і титулах «Бібліологічних вістей» використано 7 видавничих марок УНІКУ: 2 — В. Кричевського, 1 — Ю. Михайліва, 2 — А. Середи, 2 — невідомого художника. Вони вдало поєднуються зі шрифтами і рамкою на обкладинках, справляють приємне враження на читача» [2, с. 13].

Структура покажчика «Бібліологічні вісті» (1923—1930)» розроблена з урахуванням специфіки матеріалів, опублікованих на сторінках часопису. За основу прийнято систему книгознавства, якої дотримував Юрій Меженко — головний редактор «Бібліологічних вістей»: 1 розділ — книговиробництво (видавнича справа, поліграфія, мистецтво книги, преса); 2 розділ — книгоопис (книгознавство, історія книги, бібліографія); 3 розділ — книгорозповсюдження (бібліотечна справа, книжкова торгівля, пропаганда книги). У межах цих розділу весь матеріал згруповано за конкретними розділами, підрозділами та рубриками. Зокрема, в розділі «Мистецтво книги» виокремлено підрозділи: «Теоретичні праці», «Мистецтво українських стародруків» з рубрикою «Словники граверів», «Видання з мистецтва», «Плакати», «Художники книги» з рубрикою «Георгій Нарбут».

Остання рубрика є показовою, оскільки численні публікації, розміщені на сторінках «Бібліологічних вістей», присвячені постаті видатного українського художника, графіка Георгія Нарбута. Це, зокрема, статті Ф. Ернста «Георгій Нарбут та нова українська книга»,

Е. Голлербаха «Г. І. Нарбут як майстер обгортки», «Книжні знаки Г. Нарбути», Ю. Михайліва «Фрагменти спогадів про Г. І. Нарбути», П. Баліцького «Спогади про Нарбути» (Бібліологічні вісті. — 1926. — № 3), що є унікальними для дослідників життя і творчості художника.

Дослідження творчості Г. Нарбути простежується й на сторінках «Бібліологічних вістей» у 1927 році, № 1. Статті М. Бурячека «Спогади про Г. І. Нарбути», М. Зерова «Мої зустрічі з Нарбутом», С. Таранушенка «Згадка про Нарбути» свідчать про зацікавленість наукової та мистецької еліти постаттю художника.

Н. Г. Солонська, вивчаючи зміст журналу, серед його авторів — дослідників українського образотворчого мистецтва — відзначає талановитого архітектора та графіка Володимира Юхимовича Січинського (1894—1962) [21]. У творчому доробку В. Січинського — 617 опублікованих наукових праць, про що свідчить підготовлений і надрукований Львівською національною науковою бібліотекою ім. В. Стефаника НАН України біобібліографічний покажчик «Володимир Січинський» (Л., 1996) за редакцією С. П. Костюка [14].

На сторінках часопису «Бібліологічні вісті» В. Січинський опублікував захоплюючу наукову розвідку про оригінального художника та книжкового графіка, учня Георгія Нарбути — Роберта Лісовського [17].

Н. Г. Солонська, досліджуючи українську книгознавчу пресу, зазначає: «Учень Г. Нарбути — оригінальний художник та чудовий книжковий графік Роберт Лісовський, за походженням німець, навчився в Миргородській мистецько-промисловій школі, Київській мистецькій школі, Українській академії мистецтв у Києві, розробник обкладинки до тичинівських «Сонячних кларнетів» (1919–1920)» [21, с. 428].

Із дослідження Володимира Січинського дізнаємося про плідну співпрацю Роберта Лісовського з київськими видавництвами «Ґрунт», «Вернигора», «Сяйво», «Музаґет», «Фламінго» та львівськими видавництвами часописів «Молода Україна» й «Українське мистецтво», для яких митець виконував різні графічні роботи (обкладинки, заставки, кінцівки, початкові літери та ін.).

В. Січинський писав: «Особлива архітектоніка книжної графіки, рівновага і розмірність композиції, ритм і метр лінії, акцентування і підкреслення важливого, закони площі і рисункових обрисів — усе це залежить, як у Нарбути, так і Лісовського, від того чи іншого призначення рисунку, від конструктивних і технічних особливостей окремих частин книжки» [17, с. 91].

Важливим фактом досліджень з історії видавничої справи в галузі образотворчого мистецтва початку ХХ ст. є огляд В. Січинського в журналі «Бібліологічні вісті», що охоплює 1917–1927 рр. С. П. Костюк у статті «Володимир Січинський — бібліограф

літератури з питань українського мистецтва» — зауважує, що В. Січинський, характеризуючи видання В. Модзалевського «Украинское искусство» (Чернігів, 1917), відзначив, що «в цей період було недостатньо публікацій з українського мистецтва. Матеріали того часу друкувалися в основному в журналі «Наше минуле» (Київ)» [12, с. 55]. В. Січинський звертався до творчості Г. Нарбута, О. Мурашка, Д. Безперого, І. Похитонова, П. Холодного. У часописі «Стара Україна», згідно з дослідженням С. П. Костюка [12, с. 54], розміщено перший список літератури В. Січинського з питань українського мистецтва. Цінним, на думку вченого, є те, що до описів більшості видань подано рецензії.

На сторінках часопису «Бібліологічні вісті» (1927. — № 4. — С. 78—84) Володимир Січинський звертається до постаті молодого українського графіка Павла Ковжуна. Мистецтвознавець акцентує увагу на оригінальній манері митця, котрий закінчив Київську художню школу. «Обсяг мистецьких інтересів Павла Ковжуна різноманітний: працював над настінним і станковим малярством, театральною декорацією, відомий як карикатурист, дає плакат і ужиткову (промислову) графіку, але його сферою залишається передовсім книжна оздобова графіка (обкладинка, фронтисписи, титульні сторінки, ex-libris'и, заголовки, кінцівки, видавничі знаки)» [16, с. 78]. Талановитий графік, ще будучи учнем молодших класів Київської художньої школи, дебютує зі своїми роботами (в 1910 р. — М. Ш.) на сторінках часописів «Вогні», «Маяк», «Дзвін».

У статті «Графіка Л. Хіжинського» Е. Голлербах використовує термін «плеяда Нарбута», до якої входив Л. Хіжинський. Графік, як і Г. Нарбут, на думку автора статті, тяжіє до декоративної графіки «традиційний, «граматичний», оповідний рисунок, що має на меті динамічні завдання, його не приваблює. Але декоративний принцип він використовує цілком і не обмежує його банальними «прикрасами», а використовує в плані вільних сполучень різні графічні елементи» [4, с. 87]. У статті автор наводить десять зразків обкладинок, екслібрисів, видавничих марок Л. Хіжинського.

У часописі «Бібліологічні вісті» розміщене також цікаве дослідження А. Артюхової «К. О. Трутовський — ілюстратор», у якому міститься інформація про діяльність К. О. Трутовського в «Київській Старині», «Русском Художественном Архиве», «Русском Обозрении» впродовж 80—90-х рр. XIX ст. На думку автора статті, ця діяльність «була переважно літературного характеру, рисунки лише доповнювали її, — вони не мають такого значіння, як ілюстрації до літературних творів. Найвиразніші і цікавіші з останніх припадають на 60—70 рр., період розквіту творчості художника. Визначніші з них — до Крилова, Гоголя, Шевченка» [1, с. 82].

На увагу дослідників історії та мистецтва книги заслуговує праця Павла Попова «Матеріали до словника українських граверів

XVII—XIX вв.», яка у вересні 1925 р. відзначена премією Всеукраїнської Академії Наук [2, с. 35] «Матеріали до словника українських граверів XVII—XIX вв.» друкувалися на сторінках «Бібліологічних вістей» з 1925 р. до 1927 р. Загальна кількість гравюр у «Матеріалах...» — 1615. За часом походження вони належать майже порівну до XVII, XVIII, XIX ст. [14, с. 82]. Статті щоразу оздоблювалися гравюрами українських художників як релігійного, так і світського змісту.

Підрозділ «Мистецтво українських стародруків» бібліографічного покажчика «Бібліологічні вісті» (1923—1930) містить дев'ять публікацій, серед яких стаття Д. Щербаківського «Золотарська оправа книжки в XVI—XIX ст. на Україні» [24], де характеризуються типи та види оправ досліджуваного періоду, характеризуються композиції й орнаменти книг XVI—XIX ст., формулюються завдання для дослідників.

У зв'язку зі сталінськими репресіями фахове наукове видання «Бібліологічні вісті» в 1930 р. припинило свою діяльність. Репресії стосувалися не лише окремих членів редколегії, авторів часопису, але й пересічних працівників, котрі за сфабрикованими владою справами були або фізично знищені, або позбавлені можливості продовжувати наукову діяльність.

Загалом, здійснений на сторінках часопису «Бібліологічні вісті» аналіз творчості українських художників, графіків Тараса Шевченка, Георгія Нарбута, Марка Кирнарського, Л. Хіжинського, Роберта Лісовського, Павла Ковжуна, М. В. Алексєєва, К. О. Трутовського, П. М. Боклевського й інших може зацікавити сучасних дослідників у галузях книгознавства та мистецтвознавства.

Значення часопису «Бібліологічні вісті» в історії книжкової та видавничої справи України є очевидним. Публікуючи матеріали про досягнення книжкового мистецтва минулого, редакція прагнула виховувати кадри поліграфістів і художників, котрі мали створювати книгу нового зразка. Нині, звертаючись до творчого доробку журналу, знаходимо безцінні свідчення про розвиток в Україні видавничої справи в галузі образотворчого мистецтва.

У сучасних умовах розвитку книгознавства постає проблема створення власної концепції підготовки і видання якісного українського науково-книгознавчого часопису, ґрунтуючись на досвіді роботи редакційної колегії часопису «Бібліологічні вісті». Адже перспектива розвитку книгознавства залежить від функціонування якісної фахової періодики, що сконцентрувало б у собі всі дослідження з питань історії, теорії, мистецтва книги, не розпорошуючись на сторінках книговидавничої, бібліографо-, бібліотеко-, документо- та мистецтвознавчої періодики. Підвищення рівня культури української книги неможливе без звернення до попередніх здобутків видатних книгознавців та книговидавців початку

XX ст. Саме в цей час закладалися основні теоретичні й методичні принципи книгознавства, зокрема формувалися засади культури видань. Розвиток теорії та методики книгознавства періоду здобуття Україною незалежності розглядатимуться автором статті в подальших дослідженнях.

Список літератури

1. Артюхова А. К. О. Трутовський — ілюстратор / А. Артюхова // Бібліолог. вісті. — 1929. — № 2/3. — С. 66—83.
2. Бібліологічні вісті (1923—1930) : сист. аног. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь. — К. : Абрис, 1996. — 159 с.
3. Видавнича справа та редагування в Україні : постаті і джерела (XIX — перша третина XX ст.) : навч. посіб. / за ред. Н. Зелінської. — Л. : Світ, 2003. — 612 с.
4. Голлербах Е. Графіка Л. Хіжинського / Е. Голлербах // Бібліолог. вісті. — 1927. — № 1. — С. 84—90.
5. Дашкевич Я. Юр Меженко / Ярослав Дашкевич // Книга в сучасній культурі України: в 2 т. Т. 1: хрестоматія / уклад.: С. П. Ковальчук, В. М. Медведєва // Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Біла Церква : видавець О. В. Пшонківський, 2011. — С. 59—67.
6. Загуменна О. Книготорговельна бібліографія 20-х років XX ст. / Олена Загуменна // Вісн. Кн. палати. — 1999. — № 2. — С. 27—29.
7. Ісаєвич Я. Українське книгознавство: етапи розвитку / Ярослав Ісаєвич // Книга в сучасній культурі України: в 2 т. Т. 1: хрестоматія / уклад.: С. П. Ковальчук, В. М. Медведєва // Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Біла Церква : видавець О. В. Пшонківський, 2011. — С. 111—124.
8. Книга : енциклопедія / под ред. В. М. Жаркова. — М. : Науч. изд-во «Большая рос. энцикл.», 1999. — 796 с.
9. Ковальчук Г. Видавнича діяльність УНІК / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. — 1997. — № 6. — С. 28—31.
10. Ковальчук Г. Журнал УНІКу «Бібліологічні вісті» / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. — 1997. — № 2. — С. 26—28.
11. Ковальчук Г. Український науковий інститут книгознавства: історія та наукова діяльність / Галина Ковальчук // Книга в сучасній культурі України: в 2 т. Т. 1: хрестоматія / уклад.: С. П. Ковальчук, В. М. Медведєва // Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — Біла Церква : видавець О. В. Пшонківський, 2011. — С. 143—152.
12. Костюк С. П. Володимир Січинський — бібліограф літератури з питань українського мистецтва / С. П. Костюк // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаніка. — Л., 1998. — Вип. 6. — С. 54—59.
13. Низовий М. А. Вступ до книгознавства : навч. посіб. / М. А. Низовий. — К. : Кондор, 2009. — 144 с.
14. Попов П. Матеріали до словника українських граверів: Додаток I / П. Попов // Бібліолог. вісті. — 1927. — № 3. — С. 81—110.
15. Січинський Володимир : біобібліогр. покажч. / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка ; уклад. С. П. Костюк. — Л. : ЛНБ ім. В. Стефаніка, 1996. — 111 с.

16. Січинський В. Книжна графіка Павла Ковжуна / В. Січинський // *Бібліолог. вісті*. — 1927. — № 4. — С. 78—84.
17. Січинський В. Книжна графіка Роберта Лісовського / В. Січинський // *Бібліолог. вісті*. — 1927. — № 2. — С. 91—96.
18. Солонська Н. «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20—поч. 30-х років ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Солонська Наталія Гаврилівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 1997. — 23 с.
19. Солонська Н. До історії української періодичної преси / Наталія Солонська // *Бібл. вісн.* — 1997. — № 2. — С. 29—36.
20. Солонська Н. Г. Преса як напрям інформаційної діяльності НБУВ / Н. Г. Солонська // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. — К., 1998. — Вип. 1. *Бібліотека. Наука. Культура. Інформація*. — С. 55—63.
21. Солонська Н. Г. Українська книгознавча преса як джерело створення Українського біографічного словника («Бібліологічні вісті», 1923—1930) / Н. Г. Солонська // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. — К., 1998. — Вип. 1. *Бібліотека. Наука. Культура. Інформація*. — С. 425—430.
22. Черниш Н. Концепція культури книги: досвід ХІХ — ХХ ст. та сучасні проблеми українського книговидання / Наталія Черниш // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. — К., 2003. — Вип. 10. — С. 273—292.
23. Шатрова М. Періодичні видання України в галузі образотворчого мистецтва кінця ХІХ — 30-х рр. ХХ століття: історіографія питання / Марина Шатрова // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т*. — Рівне : РДГУ, 2011. — Вип. 21. — С. 661—670.
24. Щербаківський Д. Золотарська оправа книжки в ХVІ—ХІХ ст. на Україні / Д. Щербаківський // *Бібліолог. вісті*. — 1924. — № 1/3. — С. 101—113.

Надійшла до редколегії 11.02.2013 р.